

Popis předmětu jako jeden z indikátorů Standardů pro základní vzdělávání a předmět výzkumu

Jitka Šimečková
350138@mail.muni.cz

*Text je převzat z diplomové práce Rozvíjení komunikativní kompetence na 1. stupni ZŠ
prostřednictvím popisu (2014)*

Popisný slohový postup a slohový útvar popis

Popisný slohový postup patří spolu se slohovým postupem vyprávěcím, výkladovým (zahrnující i úvahový) a informačním mezi čtyři základní slohové postupy. E. Minářová vymezuje popisný slohový postup jako *zachycení základních rysů, vlastností, částí a složek předmětu, jevů nebo děje. Cílem je předat adresátům na základě vlastního smyslového vnímání dokonalou informaci a svědectví o skutečnosti a vytvořit v jejich představě věrný obraz sdělovaného* (2009, s. 22). Vnitřní posloupnost popisovaných jevů je volná, ne však úplně libovolná. Objekt popisujeme systematicky, tj. informace řadíme v jistém řádu, sledu, posloupnosti. Kolektiv autorek *Současné stylistiky* dále upřesňuje, že *popis směřuje k nadčasovosti, proto v něm má přednost nepříznamková 3. os. sg. prézenta. Věcnost popisu posiluje vyšší podíl substantiv a adjektiv v textu* (2008, s. 109).

Popis je **slohovým útvarem**, který plně využívá popisný slohový postup. Protože jsou ustálené různé modifikace popisného slohového postupu, rozlišujeme v závislosti na funkčním stylu a na záměru komunikace také různé druhy popisu.

K základním druhům řadíme *popis statický, dynamický, prostý, odborný a umělecký*. Zatímco *statický popis* zahrnuje popis objektu, věci nebo zevnějšku osoby, *popis dynamický* zachycuje průběh události, děje nebo pracovního postupu. V odborném stylu se uplatňuje *popis odborný*, v uměleckém stylu *popis umělecký* neboli *líčení*.

Z funkčního hlediska je nejjednodušší *popis prostý*, který využívá hovorovou stylovou sféru. Nemá ani funkci estetickou, ani odbornou a primárně se uplatňuje v denní komunikaci.

Za druh popisu bývá někdy označována i *charakteristika*, protože také využívá slohový postup popisný. Je to slohový útvar, který podává popis vlastností osoby.

Vzácně se vyskytující druh popisu reprezentuje *popis úplný*, který podává kompletní výčet znaků objektu. Bývá součástí právnických dokumentů nebo administrativních textů a často je doplněn zobrazením, tj. obrázkem, fotografií apod.

Metodický postup při výuce popisu na 1. stupni ZŠ

S nácvikem popisu se dítě v ústní formě seznamuje už v mateřské škole. Prvky popisu jsou rovněž zařazeny do 1. ročníku základní školy a od 2. ročníku, kdy je český jazyk součástí učebního plánu jako samostatný předmět, je popis a jeho různé druhy opakovaně zařazován do všech ročníků, takže je učivo neustále rozšiřováno a prohlubováno. Na základě zkušeností učitelů z praxe můžeme říct, že z hlediska nácviku patří k obtížným slohovým útvarům, a to

Materiál byl zpracován v rámci projektu "Systémová podpora trvalého profesního rozvoje (CPD) pedagogických pracovníků propojením pedagogické fakulty se školami na Jižní Moravě – EDUCOLAND"

Projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem ČR.

nejen na 1. stupni ZŠ. Vyžaduje od žáků soustředěné pozorování, schopnost seřadit vnímané jevy do určitého systému a následně je verbálně vyjádřit. Rozvíjení těchto schopností by však mělo probíhat postupně, a to nejen pomocí různých metod, ale i různých typů cvičení.

Nácvik kteréhokoli slohového útvaru, a tedy i popisu, probíhá prostřednictvím tří fází. Řadíme k nim *invenční, kompoziční a stylizační*.

V **invenční části** nacvičujeme s žáky správné a soustředěné pozorování. Učitel jej vede a řídí připomínkami, otázkami a pokyny. Žáci pozorují věci, zvířata, jednoduché pracovní postupy, děje apod. S pozorováním se však žáci nesetkávají poprvé, znají ho již z jiných vyučovacích předmětů.

Zpočátku volíme popis výběrový, tj. žáci uvádějí jen ty znaky, kterými se předmět (osoba, zvíře) odlišuje od ostatních téhož druhu. Později však usilujeme o popis úplnější, kterého lze dosáhnout pouze určitou mírou řízeného pozorování.

V invenční fázi věnujeme velkou pozornost rozšiřování a obohacování slovní zásoby. Z jazykových prostředků je pro popis stěžejní především nácvik spojení podstatných jmen s odpovídajícími jmény přídavnými, výstižná slovesa a také vhodná přirovnání.

V **kompoziční**, tvořící druhou fázi nácviku, se zaměřujeme na uspořádání materiálu z invence. Vypozorované znaky předmětu aj. uvádíme do určité logické posloupnosti, sledu či řádu. Základem kompoziční fáze je proto práce s osnovou.

Na 1. stupni základní školy pracujeme při popisu osoby, zvířete a věci nejčastěji s osnovou otázkovou, ve vyšších ročnících můžeme využívat také osnovu heslovitou nebo rozvitou. V počátcích nácviku popisu vytváří osnovu učitel sám, později se na jejím sestavení podílejí žáci společně s učitelem. Ve 4. a 5. ročníku by měl už být žák schopen sestavit osnovu samostatně.

Jako první znak volí žáci většinou ten nejnapadnější a pro daný předmět charakteristický. Řazení dalších prvků postupuje logicky podle jednotlivých částí předmětu, tj. zleva doprava, shora dolů, zdola nahoru apod., nebo od znaků nápadných k méně nápadným. Při zápisu osnovy na tabuli by měl učitel dbát na její přehlednost. Zvolený postup popisu by měl být odůvodněný, popřípadě by měli žáci vědět, že jsou i jiné postupy, jak popis uspořádat.

Vlastní utváření popisu probíhá ve třetí fázi, tj. při **stylizační**. Žáci tvoří souvislý text výběrem jazykových prostředků a jejich propojením. Při jeho tvorbě volí a spojují výstižná přídavná jména s podstatnými a užívají plnovýznamová slovesa. Často se však dopouštějí opakovaně stylistických chyb, které spočívají v nadměrném opakování tvarů neplnovýznamových sloves (*mít, být*) a některých přídavných jmen (*krásný, velký* apod.). Toto s žáky nacvičujeme v invenci prostřednictvím různých typů cvičení.

Vedle popisu osoby, zvířete a věci učíme žáky také popisovat pracovní postup a děj. Připojujeme dějové prvky v určitém a jediném možném pořadí. Žáci v takovýchto případech často stereotypně opakují spojovací výrazy *pak, potom, a potom*. Ty lze většinou z vět vypustit, nebo nahradit jiným synonymním výrazem (*hned, nato, později, za chvíli, o něco později, o trochu později* apod.). Pro popis pracovního postupu nebo popis děje volíme častěji osnovu obrázkovou.

Popis v RVP ZV

V kurikulárním dokumentu **RVP ZV** je slohové učivo zařazeno do podoblasti Komunikační a slohová výchova. Přestože popis vychází z jednoho ze základních slohových postupů, které žáci na základní škole probírají, očekávané výstupy nejsou definovány přímo, ale jsou součástí obecně definovaných očekávaných výstupů pro probírané učivo, a to ještě pouze pro formu písemnou.

V prvním období 1. stupně ZŠ žák *píše věcně i formálně správně jednoduchá sdělení* (2013, s. 18). Ve druhém období žák *rozlišuje podstatné a okrajové informace v textu vhodném pro daný věk, podstatné informace zaznamenává, posuzuje úplnost či neúplnost jednoduchého sdělení, píše správně po stránce obsahové i formální jednoduché komunikační žánry* (tamtéž).

Toto obecné vymezení však rozhodně nepomáhá ani učitelům, ani autorům učebnic. Na rok 2015 je plánována revize základního kurikulárního dokumentu. V současné době Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky rozhodlo, že k jednotlivým očekávaným výstupům budou vytvořeny tzv. **Standardy pro základní vzdělávání** a jejich zpracování je rozděleno do tří etap, které reprezentují tři skupiny žáků (slabé, průměrné, vynikající). Výchozí pro nastavení tří úrovní indikátorů (minimální, optimální a excelentní) slouží Bloomova taxonomie kognitivních výukových cílů. Kategorie by měly být řazeny podle rostoucí náročnosti, což znamená, že pro dosažení vyšší cílové kategorie je třeba zvládnout učivo v rámci nižší kategorie. Pro nastavení minimální úrovně indikátorů byla zvolena první a druhá úroveň osvojení Bloomovy taxonomie (zapamatování, pochopení), pro nastavení optimální úrovně by měla být zvolena třetí a čtvrtá úroveň osvojení (aplikace a analýza), pro excelentní úroveň pátá a šestá úroveň nastavení (syntéza, hodnocení).

Výzkum a jeho výsledky

Cílem výzkumu bylo ověřit na účelově vybraném vzorku přibližně 136 žáků 5. tříd **očekávaný výstup RVP ZV ČJL-1-09:**

Žák píše správně po stránce obsahové i formální jednoduché komunikační žánry.

Ve Standardech pro základní vzdělávání (minimální úroveň) se jedná o **indikátor č. 2:**

Žák sestaví popis předmětu (zvířete/osoby) a popis pracovního postupu, dodržuje logickou návaznost; pracuje podle otázkové osnovy.

K ověřování byla použita vzorová úloha č. 2, na základě které žák sestaví popis prostý podle následující otázkové osnovy:

Moje nejoblíbenější hračka

- a) Co to je?
- b) Od koho jsi ji dostal? Jak jsi ji získal?
- c) Jak vypadá? (velikost, barva, materiál...)
- d) Kam ji ukládáš, když si s ní nehraješ?
- e) Co se ti na ní nejvíce líbí?

Protože hodnocení a klasifikace slohových prací probíhá na základě čtyř základních kritérií (splnění slohový útvar, logická návaznost, slovní zásoba + přihlížíme k pravopisu), byly pro praktickou část diplomové práce stanoveny následující **hypotézy**:

H1: *Podle vhodně sestavené otázkové osnovy vytvoří popis prostý i žák, který je klasifikován za 1. pololetí 5. ročníku známkou dostatečně.*

H2: *Zkoumaný žák bude mít největší potíže se slovní zásobou.*

Podle našeho názoru jsou žáci klasifikováni v českém jazyce hlavně podle dosažené pravopisné úrovně, zatímco český jazyk zahrnuje nejen složku jazykovou, ale i slohovou a literární. Stanovili jsme proto následující **výzkumné otázky**:

1. *Jaký je vztah mezi klasifikací žáka a výsledkem slohové práce?*

2. *Jaký je vztah mezi klasifikací žáka a množstvím chyb ve slohové práci?*

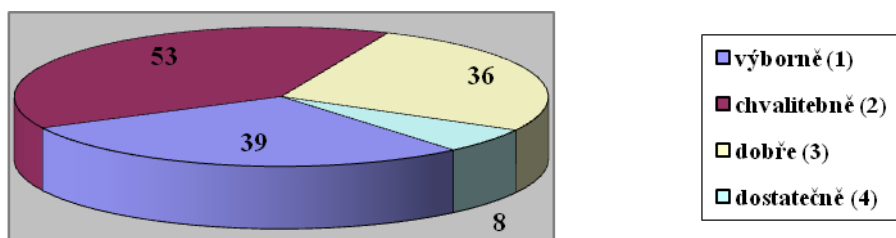
Ověřování probíhalo celkem na **šesti** náhodně vybraných **základních školách** v Brně i mimo Brno, a to na *Cyrilometodějské církevní základní škole v Brně, Základní škole Třebíč – Horka-Domky, Základní škole Otokara Březiny v Jaroměřicích nad Rokytnou, Základní škole Výčapy, Základní škole Ostopovice, Základní škole Práče*. Přesný přehled škol uvádíme v tabulce č. 1.

Tab. č. 1: Celkový přehled vybraných základních škol

Základní škola	Počet žáků	Z toho klasifikováno dostatečně (4)	
Cyrilometodějská církevní, Brno	24	0	0 %
Třebíč, Horka-Domky	45	2	0,04 %
Otokara Březiny, Jaroměřice nad Rokytnou	46	3	0,07 %
Výčapy	10	1	10 %
Ostopovice	4	0	0 %
Práče	7	2	0,29 %
CELKEM	136	8	5,88 %

Stanovený výzkumný vzorek zahrnoval celkem **136 žáků 5. ročníku**. Z nich klasifikováno známkou *výborně* (1) z českého jazyka bylo 39 žáků, tj. z celkového počtu žáků 28,68 %, známkou *chvalitebně* (2) 53 žáků, tj. 38,97 %, známkou *dobře* (3) 36 žáků, tj. 26,47 % a známkou *dostatečně* (4) 8 žáků, tj. 5,88 %.

Graf č. 1: Složení zkoumaného vzorku žáků

Všichni žáci bez ohledu na klasifikaci obdrželi pracovní list (viz Příloha 1). Zjišťovali jsme pouze dva údaje, a to název základní školy a známku z českého jazyka za poslední klasifikované období. Žáci v pracovním listu plnili jeden úkol, tj. psali popis na téma *Moje nejoblíbenější hračka*, k dispozici měli otázkovou osnovu. Pracovní listy byly společně s metodickými pokyny předány vedení vybraných základních škol, popřípadě přímo učitelům daných tříd.

Metodické pokyny k pracovnímu listu:

- na začátku vyučovací hodiny vysvětlíme žákům smysl výzkumu s upozorněním, že test je anonymní a jeho výsledky nebudou mít žádný vliv na hodnocení a klasifikaci v českém jazyce; vyzveme žáky k vyplnění názvu ZŠ a doplnění známky, kterou měli z českého jazyka v posledním klasifikovaném období;
- zopakujeme s žáky vše, co si o popisu pamatují, a provedeme shrnutí;
- zeptáme se, co je nebo bylo jejich oblíbenou hračkou; necháme dobrovolníky, aby o ní řekli ostatním;
- přečteme otázkovou osnovu a upozorníme je, aby odpovídali celou větou; zeptáme se, zda požadovanému úkolu rozumějí;
- poté žáci pracují samostatně 20–25 minut; kdo bude hotov dříve, může hračku namalovat;
- pět minut před koncem vymezeného času upozorníme žáky, aby slohovou práci dokončili a zkontrolovali.

Interpretace výsledků

Zjišťovali jsme, zda žáci klasifikovaní z českého jazyka známkou dostatečně (4) zvládnou daný úkol splnit, tj. zda nastavená minimální úroveň Standardu pro základní vzdělávání a danému indikátoru pro námi zkoumané učivo odpovídá.

Zhodnotili jsme všechny práce. Zajímalo nás, zda žáci klasifikovaní známkou výborně (1), chvalitebně (2) a dobře (3) si poradí s popisem výrazně lépe, než žáci klasifikovaní známkou dostatečně (4).

Hodnotili jsme:

- zda žák splnil *slohový útvar*,
- zda dodržel *logickou posloupnost*,
- úroveň slovní zásoby (opakování slov, nespisovná a nevhodná slova, expresivní výrazy, užití přídavných jmen, užití přirovnání atd.),
- přihlíželi jsme také ke stránce *pravopisné*.

Tab. č. 2: Složení zkoumaného vzorku žáků

Klasifikace	Počet žáků	Procento z celkového počtu
výborně	39	28,68 %
chvalitebně	53	38,97 %
dobře	36	26,47 %
dostatečně	8	5,88 %
CELKEM	139	100 %

Známkou **VÝBORNĚ (1)** bylo z českého jazyka klasifikováno 39 žáků, tj. z celkového počtu 28,68 %.

Slohový útvar splnilo všech 39 žáků.

Logickou posloupnost dodrželo 37 žáků, pouze dva vytvořili popis mírně neuspořádaný. Přehledně na odstavce členilo text 9 žáků, tj. 23 %. Zaujalo nás, že dalších 7, tj. 17,95 %, si vytvářený text číslovalo nebo značilo jiným způsobem (odrážky, tečky apod.), a to podle jednotlivých bodů osnovy. Ve dvou pracích se objevily pouze heslovité odpovědi, tzn. bez užití sloves, např. *Malá postavička cca 30 x 10 cm, modrá barva* apod.

S přihlédnutím k velikosti a hustotě písma napsali žáci text v rozmezí 4–20 řádků. V 21 případech, tj. v 53,85 %, napsali popis rozsáhlý a detailní. Zbývající slohové práce byly stručnější, avšak ucelené a rozsahem dostačující. Můžeme konstatovat, že téměř všichni žáci dokázali vyzdvihnout hlavní znaky popisované hračky a prokázali schopnost zvolit výstižná přídavná jména.

Nejčastější stylistické nedostatky:

- Opakování tvarů slovesa *být*: 20 žáků, tj. 51,28 %.
- Opakování tvarů slovesa *mít*: 11 žáků, tj. 28,21 %.
- Opakování tvarů slovesa *líbit se*: 2 žáci, tj. 5,13 %.

Problém s opakováním tvarů sloves *být* a *mít* se nevyhnul ani žákům klasifikovaným známkou výborně. Používali je především ve třetím bodě otázkové osnovy, ve kterém popisovali vzhled hračky (velikost, barvu, materiál). Chyby se dopouštěli hlavně z toho důvodu, že jim v této části úmyslně nebyla v rámci otázky slovesa nabídnuta; zajímalo nás, jak se s tím vypořádají. Další dva žáci navíc nadměrně opakovali tvary slovesa *líbit se*, když se snažili vyjmenovat co nejvíce důvodů, proč jim připadá hračka pěkná.

- Nespisovná slova nebo jejich tvary použilo ve slohové práci 10 žáků, tj. 25,64 %. Ze slov nespisovných uvádíme např.: *furt*, *obývák*, *vykecat* apod., z nespisovných tvarů

užívali nejčastěji chybné tvary přídavných jmen – *heboučkej, dobrej...*, podstatných jmen v 7. p. č. množ. (koncovka –ma) *chlupama*, sloves (chtít) *chcu* aj.

- e) K expresivním výrazům užitým ve zkoumaných pracích můžeme zařadit podstatná jména *brácha, kámoš, kukadla, kukuč, fešák, ...* Většina žáků užila alespoň jednu zdobnělinu, k jejich nadměrnému hromadění však nedošlo. K nejčastěji uváděným patřila podstatná jména, jako *medvídek, tygříček, želvička, tělíčko, očička, ouška, čumáček, cůpky, lokýnky, štětinky, ploutvičky, šáteček, oblečky, dečka, postýlka, polštářek, střívičky*, ojediněle jména přídavná – *chlupaťoučký*.
- f) Přirovnání použilo pouhých 8 žáků, tj. 20,52 %: *vypadá asi jako menší pes, očička jako korálky, vypadá jako skutečný revolver, je velká jak tříměsíční miminko, vypadá jako kabina, je menší jako moje ruka, rozměry má asi jako dlaň, vypadá, jako kdyby seděl*.
- g) Tři žáci, tj. 7,69 %, chybně zvolili odkazovací výraz a tím i nesprávný tvar slova (nerespektovali mluvnickou kategorii rodu). Např. *Jsou to vláčky na elektriku. Získal jsem ji tím, že jsem ji podědil po svém otci*.

Nejčastější pravopisné nedostatky:

Domnívali jsme se, že většina žáků klasifikovaných známkou *výborně* napíše popis s malým počtem pravopisných chyb, nebo dokonce bez chyby. Náš předpoklad se potvrdil: 8 žáků, tj. 20,51 % se při psaní textu dopustilo pouze 1–2 pravopisných chyb. Naprostá většina z nich (26, tj. 66,67 %) chybovala pouze v interpunkci v souvětích. Pouhých 5 žáků, tj. 12,82 %, se dopustilo dalších pravopisných nedostatků, např. v užití *í/ý* u přídavných jmen tvrdých a měkkých, při psaní složených přídavných jmen, např. *kovo dřevěný* (kovodřevěný), *černo stříbrný* (černostříbrný), *zeleno modrý* (zelenomodrý), ojediněle opomněli diakritická znaménka.

Známkou **CHVALITEBNĚ (2)** byl klasifikován z českého jazyka nejvyšší počet žáků – 53, tj. 38,97 %.

Slohový útvar splnilo celkem 50 žáků, tj. 94,34 %.

Jeden žák neuvedl odpověď na závěrečnou otázku *Co se ti na ní nejvíc líbí?* Zajímavé a zároveň překvapivé pro nás bylo zjištění, že dva žáci do popisu začlenili další slohový útvar: v jednom případě bylo zařazeno *vypravování* – žák k popisu přidal také příběh o ztrátě hračky, ve druhém *úvaha* – žák se zamýšlel nad významem hračky v jeho životě. Jeden z žáků popisoval svoji bývalou hračku, použil tedy minulý čas.

Logickou posloupnost dodrželi všichni žáci. Text na odstavce přehledně členilo 13 z nich, tj. 24,53 %. Dalších 5, tj. 9,43 %, si popis podle jednotlivých otázek osnovy očíslovalo nebo označilo jiným způsobem (např. odrážky, tečky apod.). Jeden žák použil dokonce zarovnání textu tzv. do bloku.

Naprostá většina (37, tj. 69,81 %) napsala ve srovnání s žáky klasifikovanými známkou *výborně* spíše kratší a stručnější popis, tj. rozsahem od 4 do 10 řádků (s přihlédnutím k velikosti a hustotě písma). Patnáct, tj. 28,3 %, napsalo slohovou práci rozsáhlejší, a to od 11 do 16 řádků, a detailnější. Žáci vhodně volili výstižná přídavná jména, nedostatkem bylo opět opakované užití tvarů sloves *být* a *mít*. Stylistickou úroveň se práce od sebe výrazně lišily.

Nejčastější stylistické nedostatky:

- a) Opakování tvarů slovesa *být*: 13 žáků, tj. 24,53 %.
- b) Opakování tvarů slovesa *mít*: 4 žáci, tj. 7,55 %.

- c) Nespisovná slova použilo 15 žáků, tj. 28,3 %, např.: *narozky, furt* atd.; nespisovné tvary používali nejčastěji: u přídavných jmen: *černý skla, kostičky vyrobený z ..., elektrický auto, roztomilej*; koncovku –ma: *ostatníma*; tvary sloves: *oblíkám* (oblékám), *de* (jde), tvary zájmen *ju* (ji), *s ňou* (s ní); jeden žák místo spojky *poněvadž/protože* použil nespisovný výraz *páč*.
- d) V pracích se vyskytla také expresivně zabarvená slova, jako *mamka, taťka, bratránek, velikánský* a *strašně veliký*. Nadměrné užití zdvořilých, které posuzujeme jako negativní, se objevilo ve dvou případech. K uváděným zdvořilým patřila opět nejčastěji podstatná jména: *kombinézka, autíčko, kostičky, králíček, pokojíček, knoflíčky, čísilka, sukýnka, postýlka, ouška, očka, tlapičky, zobáček, čumáček, chloupky, hlavička, tělíčko...*, a příslovce *světlounce*.
- e) Přirovnání použilo pouze 6 žáků, tj. 11,32 %: *vypadá jako kravička, je veliký asi jako větší kniha, vypadají asi jako talíře, vypadá jako medvěd, vypadá jako opravdivý bagr, je velká asi jako sešit*.
- f) Také v této skupině žáci chybně zvolili odkazovací výraz (nerespektovali mluvnickou kategorii rodu), a to celkem 9x, tj. 16,98 %. Např. *Moje nejoblíbenější hračka je lego technic. Dostal jsem ji na Vánoce od mámy. Je vcelku docela malá*.
V jedné slohové práci jsme si všimli nadměrného užití ukazovacího zájmena *ta/tato* (*Tuto* hračku jsem dostal na Vánoce...*Tato* hračka měří...*Nejvíce se mi na té* hračce líbí...).

Nejčastější pravopisné nedostatky:

Pouze jeden žák napsal slohovou práci bez pravopisné chyby. Nejčastěji chybovali, a to stejně jako žáci klasifikovaní známkou výborně, v interpunkci v souvětí. Množství dalších chyb však výrazně vyšší nebylo. Většinou opět chyběla diakritická znaménka a žáci rovněž chybovali při psaní *í/ý* v přídavných jménech tvrdých a měkkých, při psaní složených slov vyjadřujících barvy (např. *modro bílý, růžovo bílý* apod.), ve vlastních jménech (např. u některých názvů hraček: *lego technic*). Nově se objevilo spojování dvou slov dohromady: *vejdese, nanich* aj.

Žáků klasifikovaných známkou **DOBŘE (3)** z českého jazyka bylo celkem 36, tj. z celkového počtu žáků 26,47 %.

Slohový útvar splnilo všech 36 žáků.

Logickou posloupnost dodrželo 33 žáků, pouze tři z nich však přehledně členili text na odstavce. Tři žáci nedokázali popis hračky sestavit ani s pomocí osnovy a jejich slohová práce byla výrazně neuspořádaná. Jeden z žáků opět neodpověděl na poslední otázku osnovy *Co se ti na ní nejvíce líbí?* a tři si jednotlivé části popisu očíslovali podle osnovy. Celkem 9 žáků, tj. 25 % z celkového počtu žáků klasifikovaných známkou dobře, odpovídalo v některých bodech osnovy pouze heslovitě, tj. bez užití sloves. Např.: *Od mamky. Velikost jako sešit. Na skleněnou policičku vedle ostatních aut*. Ve slovní zásobě jsme mezi jednotlivými žáky zaznamenali velké rozdíly, které se odrazily v bohatosti popisu a jeho rozsahu, tj. od 4 do 13 řádků textu s přihlédnutím k velikosti a hustotě písma.

Nejčastější stylistické nedostatky:

- a) Opakování tvarů slovesa *být*: 21 žáků, tj. 58,30 %.
- b) Opakování tvarů slovesa *mít*: 8 žáků, tj. 22,22 %.

V naprosté většině došlo k opakovanému užití tvarů sloves *být* a *mít* při uvádění velikosti, barvy a materiálu, tj. u třetího bodu otázkové osnovy *Jak vypadá? (velikost, barva, materiál)*. Žáci nejčastěji psali, že *velikost je...*, *barvu má...*, *materiál je...* apod. Ukazuje se, že bez dobře zvolených plnovýznamových sloves v otázkové osnově si žáci často sami neporadí. Je proto důležité věnovat jejich nácviku v invenční fázi zvýšenou pozornost.

- c) Nespisovná slova nebo jejich tvary použilo ve slohové práci 15 žáků, tj. 41,67 %. Nejčastěji se jednalo o nespisovné koncovky přídavných jmen, např. *hnědej, hezkej, vyrobenej, malej, modrej*, bříško je *žlutý*, že to není moc *velký*; zájmen: do *mý* postele; podstatných jmen s koncovkou –ma, např. s *fličkama* apod., nespisovné podoby tvarů sloves *sem* (jsem) a *du* (jdu), hovorová slova *nákladák, španělka* (kytara) a nespisovná slova *vejfuk* a *skejt*. Dva žáci dokonce uvedli při popisu neexistující slova *takhleka* a *kostkovatý*.
- d) K nadměrnému užití zdrobňelín došlo pouze v jediném vytvořeném popisu. Ostatní žáci buď nepoužívali tato slova vůbec, nebo jenom v omezené míře. Jako příklady užitých zdrobňelín uvádíme slova *očička, hlavička, nožička, domeček, Sonička, kočička* apod. Vedle zdrobňelín jsme zaznamenali také užití expresivně zabarvených slov *mamka* a *tatka*.
- e) Přirovnání užili pouze 4 žáci, tj. 11,11 %; užita byla následující přirovnání: *velikost jako sešit, vypadá jako snowboard, vypadá jako školní deníček, vypadá jako upír*.
- f) 7 žáků, tj. 19,44 %, chybně zvolilo odkazovací výraz a tím i nesprávný tvar slova (nerespektovali mluvnickou kategorii rodu): *Moje nejoblíbenější hračka je pejsek. Dostala jsem ji od Soničky. Je velká asi 20 až 30 centimetrů. Je celý bílý a čumáček má černý*.

Nejčastější pravopisné nedostatky:

Zjistili jsme, že ani jeden žák nedokázal napsat slohovou práci bez chyby. K chybám, které se vyskytovaly nejčastěji, patřily hlavně čárky v souvětí (téměř ve všech popisech), diakritická znaménka, zapomenutá písmena ve slovech, spojování slov (*sní* místo s ní, *líbíse* místo líbí se apod.), zřídka chyby ve vyjmenovaných slovech a slovech příbuzných, dále také v psaní *í/ý* u přídavných jmen tvrdých a měkkých.

Známkou **DOSTATEČNĚ (4)** bylo klasifikováno z českého jazyka celkem 8 žáků, tj. z celkového počtu žáků pouhých 5,88 %.

Všech 8 žáků splnilo zadaný **slohový útvar** a dodrželo jeho **logickou posloupnost**.

Ve **slovní zásobě** jsme mezi jednotlivými žáky nepostřehli veliké rozdíly. Kladně hodnotíme užití vhodných přídavných jmen, naopak nedostatek shledáváme především ve volbě výstižných sloves. Rozsah prací s přihlédnutím k velikosti a hustotě písma se pohyboval mezi 6 až 11 řádky. Jednotlivé popisy se lišily hlavně podrobností, tj. v množství sdělených informací.

Nejčastější stylistické nedostatky:

- a) Opakování tvarů slovesa *být*: 4 žáci, tj. 50 %.
- b) Opakování tvarů slovesa *mít*: 5 žáků, tj. 62,5 %.

Jak jsme předpokládali, nejvíce užívané byly opět tvary sloves *být* a *mít* ve třetím bodě otázkové osnovy, ve kterém se žáci snažili vystihnout materiál, barvu a velikost hračky. Jeden z žáků popsal vzhled auta na ovládání následovně: *Vypadá velikost*

velká, černá, ovladač. Tři žáci dokonce nedokázali odlišit věty jednoduché a souvětí a vše spojili do jednoho celku: *Získala jsem ji, protože jsem byla hodná, je malá, má 30 cm, má krásnou blondátou barvu...* atd.

- c) Nespisovná slova nebo jejich tvary se objevily ve slohových pracích 5 žáků, tj. v 62,5 %; nejvíce nespisovných tvarů má opět původ v obecné češtině, např. *vybavenej, dobrý hry*; žáci také nadměrně užívali, a to především pro podstatná jména, v 7. p. č. množ. koncovku –ma: *součástkama, kamarádama, ostatníma hračkama*; nespisovné tvary sloves: *hejbe* (hýbe), *sem* (jsem); zájmen: *ju* (ji), nespisovná slova *aji* ve významu spojky *i*.
- d) Zdrobněliny uváděli žáci zřídka, např. *medvídek, maminka, mrkvička, Betyнка* atd.; objevila se i expresivně zabarvená slova jako *brácha, strejda*.
- e) Přirovnání ve slohové práci nepoužil ani jeden žák.
- f) Tři žáci chybně zvolili odkazovací výraz a tím i nesprávný tvar slova: *Je velký asi 30 cm. Ukládám ji na skříň mezi plyšáky*. Někteří žáci (3) také místo vhodného pojmenování užívali ukazovací zájmeno *to*, např. *Je to plyšový medvídek. Dostal jsem to od táty a mámy*.

Problémem byla i úprava, tj. časté škrtání, nečitelnost.

Nejčastější pravopisné nedostatky:

Předpokládali jsme, že se žáci klasifikováni známkou dostatečně budou dopouštět mnoha pravopisných chyb, což se nám potvrdilo. Nejčastěji opět chybovali při psaní interpunkce, diakritických znamének, zřídka potom ve vyjmenovaných slovech a slovech odvozených a ve tvarech sloves v čase přítomném. Někteří z žáků měli také potíže s psaním předložek *s/z*: např. *z bráchou a ze sestrami, je s plyše*, psaním souhláskových skupin: *děctví* (dětství), spojovali předložky se slovy, např. *sní, stím, nani* atd.

Výjimkou byla jedna slohová práce, která obsahovala pouze pár drobných pravopisných chyb. Popis byl poměrně bohatý a v porovnání s ostatními pracemi navíc stylisticky na dobré úrovni a s pěknou úpravou (viz Příloha 1).

Shrnutí

Ve výzkumu jsme se snažili potvrdit, či vyvrátit námi stanovené hypotézy a odpovědět na výzkumné otázky.

H1: *Podle vhodně sestavené otázkové osnovy vytvoří popis prostý i žák, který je klasifikován za 1. pololetí 5. ročníku známkou dostatečně.*

Vzhledem ke skutečnosti, že se jedná pouze o první výzkum tohoto typu, není zkoumaný vzorek natolik reprezentativní, abychom mohli vyvodit odpovídající závěry. Zajímalo nás rovněž, jak si s popisem poradí i žáci klasifikováni známkami 1–3. Jak ukazují námi podrobně analyzované výsledky, domníváme se, že zkoumaný indikátor je nastaven dobře, tj. naše *hypotéza č. 1 se potvrdila*. Ukazuje se však, že jsou mezi žáky, a to i v rámci jednoho klasifikačního stupně, poměrně velké rozdíly. Zjistili jsme také, že i žák klasifikovaný známkou dostatečně dokáže napsat velmi pěknou slohovou práci.

H2: *Zkoumaný žák bude mít největší potíže se slovní zásobou.*

Hypotéza č. 2 se rovněž potvrdila. K největším nedostatkům, a to i u žáků klasifikovaných známkami 1-3, patřilo opakování tvarů sloves *být* a *mít* a časté užívání nespisovných výrazů.

Výzkumná otázka č. 1:

1. Jaký je vztah mezi klasifikací žáka a výsledkem slohové práce?

Ukázalo se, že žáci klasifikovaní známkou výborně psali ve většině případů delší a detailnější slohové práce s méně pravopisnými chybami než žáci klasifikovaní nižšími klasifikačními stupni. Zjistili jsme také, že v rámci jednoho klasifikačního stupně jsou mezi žáky poměrně značné rozdíly, a to především ve stylistické úrovni, slovní zásobě, méně pak v pravopisu.

Výzkumná otázka č. 2:

2. Jaký je vztah mezi klasifikací žáka a množstvím chyb ve slohové práci?

Z detailní analýzy a vyhodnocení všech slohových prací usuzujeme, že klasifikace žáků z českého jazyka téměř vždy odpovídá jejich dosažené pravopisné úrovni. Žáci klasifikovaní známkou výborně dokázali napsat popis s nejmenším počtem pravopisných chyb, zatímco u žáků klasifikovaných známkou dostatečně se chyb vyskytovalo nejvíce.

Závěr

Na základě výsledků obsahové analýzy slohových prací se domníváme, že výše uvedený indikátor konkretizující ve Standardech pro základní vzdělávání (minimální úroveň) očekávaný výstup RVP ZV „žák píše správně po stránce obsahové i formální jednoduché komunikační žánry“ je nastaven správně a respektuje individuální a věkové zvláštnosti žáka. Bohužel naše závěry se omezují pouze na malý vzorek žáků hodnocených známkou dostatečně. Rozhodně doporučujeme jako další krok zaměřit se pouze na žáky „minimální“ úrovně, tj. na žáky hodnocené známkou *dostatečně*. Velmi zajímavé by bylo také srovnání žáků, kteří pracují při popisu hračky s osnovou, s těmi, kteří osnovu k dispozici nemají.

Literatura

ČECHOVÁ, M., KRČMOVÁ, M., MINÁŘOVÁ, M. *Současná stylistika*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2008.

HUBÁČEK, J. *Nástin české stylistiky pro posluchače pedagogických fakult: aprobace pro 1.-4. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982.

HUBÁČEK, J. *Didaktika slohu: pro posluchače pedagogických fakult, studenty učitelství v 1.-4. ročníku základní školy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990.

KLÍMOVÁ, K., KOLÁŘOVÁ, I. *Čeština zajímavě a komunikativně I: [pro 6. a 7. třídu]*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013.

Materiál byl zpracován v rámci projektu "Systémová podpora trvalého profesního rozvoje (CPD) pedagogických pracovníků propojením pedagogické fakulty se školami na Jižní Moravě – EDUCOLAND"

Projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem ČR.

MINÁŘOVÁ, E. *Stylistika češtiny*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2009.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online] Verze platná od 1. 9. 2013.

Praha: MŠMT, 2013. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>

Standardy pro základní vzdělávání. Český jazyk a literatura. [online] Praha: MŠMT, 2013.

Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/opatreni-ministra-skolstvi-mladeze-a-telovychovy-kterym-se-4>

Poznámka:

Celý text diplomové práce je dostupný na adrese:

https://is.muni.cz/th/350138/pedf_m?info=1;zpet=%2Fvyhledavani%2F%3Fsearch%3DJitka%20%C5%A0ime%C4%8Dkov%C3%A1%20agenda:th%26start%3D1

Dílčí formální úpravy textu příslušných kapitol práce pro potřeby portálu provedla: Jitka Zítková

Příloha 1**Pracovní list***Základní škola:**Poslední klasifikace z češtiny (vysvědčení):***Moje nejoblíbenější hračka**

1. Co to je?
2. Od koho jsi ji dostal (jak jsi ji získal)?
3. Jak vypadá? (velikost, barva, materiál...)
4. Kam ji ukládáš, když si s ní nehraješ?
5. Co se ti na ní nejvíc líbí?

Příloha 2

Pracovní list

Základní škola: *Ústí nad Labem*

Poslední klasifikace z češtiny (vysvědčení): *4*

Popis nejoblíbenější hračky

1. Co to je?
2. Od koho jsi ji dostal (jak jsi ji získal)?
3. Jak vypadá? (velikost, barva, materiál...)
4. Kam ji ukládáš, když si s ní nehraješ?
5. Co se ti na ní nejvíc líbí?

Moje nejoblíbenější hračka

Moje nejoblíbenější hračka je stavebnice LEGO CITY. Dostal jsem ji k narozeninám, když mi bylo pět let. Popřáli mi všichni, ale nejlepší byla stavebnice LEGO CITY, hraju si s ní každý den. Je plastová a červená. Je dlouhá 15 cm a 1 mm a široká je 7 cm a 9 mm. Když si s ní přou nehraju, ukládám si ji do skříňky, kde mám vystaveny i jiné lego a stavebnice. Líbí se mi na ní, že jsou kní panáčky, nářadí pro panáčky, dvě auta, sloupnice a větrník.